

Problemes en l'edició de textos catalans de l'edat moderna¹

Francesc Feliu
(Universitat de Girona)

L'ambició d'aquest treball és ben modesta. Hi voldria només endreçar una mica algunes idees que, d'una manera més o menys automàtica, concorren davant del filòleg que es planteja editar textos catalans de l'edat moderna —d'allò que abans solíem anomenar «la decadència»— i proposar, de passada, algunes pautes per a la reflexió dels especialistes. És habitual, en el nostre petit país, que les reflexions d'aquesta mena se les faci cadascú quan li toca o li abelleix d'encarar-se amb l'edició d'un text concret, i que resolgui amb més o menys encert els seus problemes a partir de la consulta i l'assessorament dels col·legues més propers i, en bona mesura, a partir del grau d'atreuiment particular. Però bé sembla convenient, ara que comencem a enfrontar-nos amb una certa normalitat amb els textos d'aquesta època i que comencem a disposar d'un nombre important d'edicions amb voluntat de rigor filològic, que mirem també de posar en comú els problemes i de discutir públicament les opcions i les decisions que ens cal prendre a cada pas. Els resultats només poden ser profitosos per al progrés de la nostra disciplina.

És sabut que la llengua catalana emprèn una trajectòria peculiar a partir del segle XVI, que és el moment en què s'inicien els processos de modernització en totes les llengües de cultura europees, i que experimenta d'ençà de llavors un seguit d'interferències molt determinades, però d'abast molt desigual en els diferents registres i gèneres, i també en els diferents territoris. És sabut, a més, que la

¹ Aquest treball, que s'ha realitzat amb l'ajut del projecte de recerca «Las representaciones de la lengua catalana en la historia» [FFI2008-04496/FILO], va ser presentat en la «Jornada sobre l'edició de textos anteriors a les *Normes de l'IEC*» celebrada a la seu del CSIC a Barcelona, el dia 26 d'octubre de 2007.

codificació contemporània del català ens ha allunyat notablement —i sovint, sortosament— de la sensibilitat lingüística dels qui, durant els segles anteriors, usaren per escrit la nostra llengua. Els textos catalans moderns —com també, i potser encara més, els del XIX— presenten, en conseqüència, unes especificitats que en compliquen especialment l'edició. Unes especificitats que tenen a veure, insisteixo, amb la particular i, més tard, estroncada, modernització que va operar-se en la nostra llengua. I si arreu, com es pot constatar fàcilment, els manuals d'edició de textos solen prestar més atenció als procediments i als usos de l'època medieval que no pas a les pràctiques escripturàries modernes, en el nostre cas la mancança que experimentem resulta especialment clamorosa. Aquestes pàgines volen afegir-se, des de la seva inequívoca petitesa, a algunes altres reflexions que, sovint acompanyant propostes concretes de criteris d'edició, s'han difós darrerament entre els nostres cercles d'estudis filològics.

1. Per què editem?

La primera cosa que cal plantejar-se quan un es proposa editar un text, literari o no, és la finalitat d'aquesta edició. Això crec que per a la majoria dels especialistes resulta una gran obvietat i gairebé no caldria ni esmentar-ho, però sorprèn comprovar que una afirmació com aquesta no sol aparèixer d'una forma explícita en els manuals d'ecdòtica i que, en qualsevol cas, en aquests textos especialitzats s'hi aborda, de manera gairebé exclusiva, l'anomenada edició crítica dels textos, deixant de banda altres tipus d'edició que, al meu entendre, poden ser igualment legítims, igualment rigorosos, igualment complexos i potser, en determinades ocasions, més adequats. Potser val la pena, doncs, que ens deturem un moment en aquesta qüestió preliminar, perquè els criteris d'edició que ens caldrà fixar en cada cas dependran bàsicament d'això.

El filòleg es deu a l'acadèmia, certament, que és l'entorn que, en darrer terme, podrà valorar la tasca realitzada i certificar l'interès del seu treball. Però si té algun sentit editar els textos antics, a banda de fer mèrits acadèmics i de facilitar-ne l'estudi als erudits, és perquè permet també posar-los a l'abast d'uns lectors potencials —experts

d'altres àmbits, o no experts— que, si no fos a partir del treball dels filòlegs, no tindrien manera d'accedir-hi. A hores d'ara, no crec que cap filòleg caparrut gosés discutir la possibilitat d'escometre, per exemple, una edició divulgativa d'un text literari — amb molta intervenció editorial de caire modernitzant— que alhora fos rigorosa, feta des del màxim respecte al text original, amb el màxim escrúpol filològic i a partir d'un coneixement vastíssim de les fonts emprades. És clar que els límits entre l'edició i l'adaptació, en un cas com el de la nostra hipòtesi, poden quedar bastant desdibuixats: què era realment *El Desengany* de Fontanella que va publicar Albert Rossich a Quaderns Crema (1987) i que serví de base a un muntatge teatral, a principis dels anys 90 del segle proppassat?

És clar, tanmateix, que en l'edició de textos hi ha sempre una servitud que marquen les fonts o textos de partida. Això, naturalment, imposa uns límits. No es pot fer qualsevol cosa amb els documents escrits ni tots els textos antics, encara que siguin coetanis, permeten les mateixes operacions editorials. És molt difícil modernitzar un text en vers, per exemple, i pretendre mantenir l'estructura formal del vers original — quants goigs i altres composicions populars no ha esguerrat el zel lingüístic d'algun anònim «lletraferit»?—, i no té cap sentit modernitzar un text si això impedeix o dificulta l'ús — cantat, per exemple— que pretenem fer-ne, de la mateixa manera que tampoc no té sentit omplir de notes, claudàtors i signes tipogràfics un text que ens interessa que llegeixin i entenguin fàcilment uns lectors ocasionals.

Per dir-ho curt: els criteris d'edició depenen, en primer lloc, del resultat que busquem, del tipus de text final que ens interessa —i, doncs, de la finalitat amb què editem. Però hem d'advertir que, en segon terme, aquests criteris cal sempre adaptar-los, també, a les exigències particulars de cada text.

2. És més fàcil editar els autors moderns?

Fa un moment he esmentat que els manuals d'ecdòtica, en general, paren majoritàriament l'atenció en els problemes que presenta l'edició de textos medievals, i he dit també que la llengua catalana

presenta en els segles moderns unes especificitats que ens compliquen molt, avui, el seu tractament editorial. Heus aquí un dilema que, en termes generals, segurament molts filòlegs catalans ens hem plantejat alguna vegada: els textos de l'època moderna presenten, en català, més problemes d'edició que els medievals? És molt difícil respondre aquesta pregunta, perquè caldria sospesar, en realitat, aspectes que no són equiparables. No sé si l'edició de textos catalans moderns presenta més problemes; en qualsevol cas, presenta uns problemes diferents per als quals no tenim, encara, una tradició crítica ben establerta.

Ens allunyariem massa de l'objectiu —molt més modest— d'aquest paper si entràvem a discutir ara la condició «decadent» de la producció literària catalana a partir del segle XVI. Els especialistes n'han parlat a bastament, i la tendència a rebutjar una etiqueta que simplifica excessivament i que impedeix de relacionar la producció literària catalana amb els diferents moviments i estètiques universals durant més de tres segles s'entén perfectament des de la perspectiva de la historiografia literària. Ara bé, em sembla que és evident també que la producció escrita en llengua catalana experimenta unes dinàmiques, en aquesta època, contràries a les de les grans llengües de cultura europees, a les quals s'havia pogut equiparar perfectament durant tot el període medieval. L'absència d'un projecte modern d'Estat nacional que reforcés el caràcter simbòlic i identitari de la llengua catalana amb els mecanismes de prestigi habituals va abocar-la a una deriva cultural cada vegada més asfixiant, per bé que la convivència, un temps, dins una conjuntura imperial va retardar notablement els processos de minoració i li va permetre un cert desenvolupament cultural, al costat del de les institucions acadèmiques, jurídiques i polítiques autòctones. Provaré de resseguir, ni que sigui d'una forma esquemàtica, alguns dels trets de la producció escrita en català durant els segles moderns que incideixen més directament en la naturalesa dels textos que conservem d'aquesta època i que provoquen una major dificultat en el seu tractament filològic:

a) Una part important de la producció literària catalana és marginada progressivament de la impremta i es difon al marge d'aquest canal fonamental, com és sabut, per a la consolidació de les llengües

de cultura modernes. Molts textos literaris catalans, especialment de poesia, no s'imprimiren fins molt després de la seva producció o bé han restat inèdits fins que no han esdevingut objecte d'estudi, contemporàniament. Però això no vol pas dir per força que no fossin ben coneguts dels lectors del seu temps, ni que tinguessin una difusió irrellevant. Tenim testimonis ben eloqüents de la fama i de la influència d'alguns autors que no veieren mai impreses les seves obres —el cèlebre rector de Vallfogona, posem per cas. L'edició de llurs obres, doncs, presenta avui molts inconvenients derivats de la transmissió manuscrita de què van ser objecte —molt més heterogènia que a l'època medieval, en què la intervenció necessària de copistes més o menys professionals garantia una certa uniformitat dels criteris escriturals. L'accés més fàcil als materials de suport de l'escriptura i a l'activitat d'escriure possibilitava la intervenció, en l'acte de la còpia, d'agents molt poc especialitzats que podien manipular substancialment els textos. I a banda dels problemes de *dispositio*, no són pas negligibles les variacions lingüístiques i ortogràfiques que deriven de no passar, aquests textos, pel sedàs uniformitzador dels impressors.

No podem dir que els mateixos autors literaris —alguns, almenys— no en fossin una mica conscients, d'aquest problema. Hi ha un fragment del pròleg de Josep Romaguera al seu llibre *Atheneo de grandesa* (Barcelona, 1681) que, justament a propòsit del rector Garcia, expressa d'una manera molt explícita aquest sentiment:

Però o llàstima que las melodias de tants Orfeos cathalanas, que pogueren mòurer emulació als més sutils estrangers, vàjan entre recatats borrons, aont las adultera en còpias son mateix aplauso si ya no és que las sepulte lo olvit, sent sa privació digne suplici de nostre descuyt!

Em penso que no és pas gaire habitual, a l'època, trobar un advertiment tan clar d'aquest problema, i val la pena destacar-lo tractant-se d'un autor que, en el celebèrrim pròleg de la seva única obra publicada, vol defensar-se justament dels atacs que li poden venir per haver escrit en català; un autor de qui, a més, si hem de fer cas del que afirma també al final del pròleg, hem perdut dues altres obres justament per manca de la possibilitat d'imprimir-les (*cf.* Feliu, 2002).

b) Els hàbits lingüístics que observen els textos de l'edat moderna, en molts casos, divergeixen ostensiblement dels models lingüístics del català contemporani, que són fruit essencialment de l'obra de codificació normativa desenvolupada i estesa des de finals del segle XIX. Com és sabut, la codificació contemporània del català busca —i ho aconsegueix— remetre'l i vincular-lo, d'una manera molt més directa, amb la llengua medieval, que havia esdevingut per als homes del catalanisme (re)naixent un referent ideal, pel context d'esplendor literària i també política que s'hi podia associar. Pompeu Fabra, guia i executor principal de l'obra codificadora, en parla explícitament en diversos dels seus escrits:

la tasca a fer: [...] mirar de relligar la llengua actual amb la llengua antiga, no oblidant mai, però, que no tractàvem de resuscitar una llengua medieval, sino de formar la llengua moderna que fóra sortida de la nostra llengua antiga sense els llargs segles de decadència literària i de supeditació a una llengua forastera [...]

I, çon havem trobat i continuem trobant els mitjans de portar a cap l'obra de redreçament de la llengua, els mitjans de deparar l'emporiment que emmenaria l'eliminació de tants de mots i sintagmes jutjats inadmissibles, l'extirpació de tantes defectuositats com presenta el català de la decadència? En primer lloc en la llengua antiga. Aquesta havia arribat a un grau tan alt de desenvolupament, que ens ofereix en abundància materials preciosos per a refer el nostre lèxic i la nostra sintaxi [...] (*L'obra de depuració del català*, 1924)

Com podem veure, el concepte de *decadència* és fonamental en l'operació ideològica i lingüística fabriana. I aquest concepte resulta tan útil, naturalment, perquè permet associar-lo d'una manera gairebé automàtica al de *castellanització* —l'operació justament inversa a la *depuració* o *descastellanització* que els calia afrontar, sense més dilacions, als catalans del segle XX:

A l'època en què els altres idiomes llatins fixaven i modernitzaven llurs ortografies, la nostra llengua travessava el període de decadència literària que es prolonga fins a mitjan segle dinovè. Així veiem perpetuar-se en la seva escriptura un cert nombre de convencions medievals que obligaven a desfigurar ultra mesura els nostres mots d'origen erudit [...] Però al mateix temps que la llengua escrita, incaaç de renovellament, continuava arrapada a aquelles convencions,

no prou escaients a una llengua moderna, s'hi anaven introduint una munió de grafies errònies nades d'una imitació servil de les grafies castellanes [...] En iniciar-se la renaixença literària, el català oferia, doncs, una ortografia anacrònica entacada d'innombrables castellanismes, la qual en l'obra de redreçament a acomplir havia d'ésser evidentment objecte d'una doble tasca de modernització i depuració [...]

L'Institut [...] ha tingut precisament molt en compte les grafies medievals, combatent d'una manera sistemàtica totes aquelles alteracions que preocupacions etimològiques o gramaticals, i sobretot la imitació del castellà, hi havien anat introduint (*Les normes de l'Institut*, 1917)

A la vista d'aquesta mena d'afirmacions, que s'entenen molt bé en el seu context —encara que acusen en certa manera la simplificació pròpia d'un plantejament escolar—, però que la història desgraciada de la cultura catalana noucentista ha sacralitzat d'una manera excessiva, hi ha algunes consideracions que penso que cap filòleg no pot defugir:

El grau de castellanització dels textos moderns, per exemple: ¿no és veritat que —almenys en una part no gens menyspreable— és un problema que ateny la percepció de la realitat més que no pas la realitat mateixa? O, per dir-ho en unes altres paraules, ¿no contribueixen determinats fets lingüístics ben genuïns a augmentar la sensació de castellanització lingüística en uns textos que, certament, ja manifesten un cert grau d'interferència del castellà? Em refereixo, és clar, a les formes plenes dels pronoms febles avantposats —*me diràs, te daré, se mostrarà*, etc.—, a les terminacions dels subjuntius —*e* i en —*a* —*cante, entre, prometa, diga*—, a formes del possessiu com *mia*, als demostratius sense reforç —*esta, estos*—, a determinades tries lèxiques —*dar* en lloc de *donar*, *adornar* en lloc de *guarnir*—, etc. I també a molts aspectes estrictament ortogràfics, és a dir, convencionals —*museo, encubrir* o *armonía* són mots més «castellans» que no pas *museu, encobrir* o *harmonia*?, la conjunció *y* s'havia escrit mai en català de cap altra manera? He parlat amb més deteniment d'aquestes qüestions en un treball meu sobre la llengua literària de Fontanella (Feliu, 2006), i no vull pas repetir-me. És evident, però, per mica de coneixement històric que es tingui de la nostra llengua, que totes les formes i paraules que acabo de citar són perfectament

legítimes i, encara més, són sovint les més autèntiques —les formes reforçades dels pronoms, el possessiu *meua/meva* no són més que vulgarismes, generalitzats molt tard i mai escrits fins al XIX—, o bé són fruit de processos evolutius ben naturals, homologables amb els que experimenten totes les altres llengües romàniques.

Això ens porta a una altra consideració interessant: ¿hi ha modificacions lingüístiques —gramaticals, lèxiques, ortogràfiques— de les que observem generalment en els textos catalans moderns que es podrien explicar per processos de modernització lingüística perfectament normals i homòlegs als que experimenten totes les llengües de cultura europees, i especialment les romàniques, en els segles XVI, XVII i XVIII —i que s'haurien produït, per tant, al marge de la (mala) influència de la llengua castellana? La qüestió és important, perquè, si convinguéssim que això és així en un grau considerable, ens posaria en entredit la desqualificació genèrica que, d'alguna manera, sustenta la codificació fabriana; ens obligaria a admetre el caràcter contingent del model de llengua contemporani, que trenca amb la tradició escrita anterior, i ens permetria afrontar amb un altre ànim —i amb un altre reconeixement— l'estudi filològic dels textos de l'edat moderna. He abordat aquesta qüestió també en un treball que es troba encara en premsa en el moment d'enllestir aquest paper (Feliu, 2009). Allà hi dono compte d'algunes modernitzacions introduïdes en la reedició del primer ritual imprès de la diòcesi de Girona, l'any 1550, que ens permeten imaginar com s'hauria produït la modernització de la llengua catalana en un context lliure de la interferència del castellà —més pròpia, llavors encara, dels textos literaris— i de la disgregació dialectal a què l'aboca la manca d'un suport polític unitari i efectiu.

Una tercera consideració pertinent, més enllà d'interrogar-nos sobre l'abast real de la castellanització i de la modernització, ens obliga a plantejar-nos si els usos lingüístics de l'època moderna demostren una regularitat prou important per deduir-ne uns criteris ortogràfics i gramaticals propis. També ens caldria sospesar si aquests criteris resulten, al capdavall, prou coherents internament, si foren sistemàtics o si van gaudir d'un nivell gaire rellevant d'establiment o institucionalització. En aquest terreny, la primera constatació i la més òbvia, per poc que un conegui un ventall una mica variat de textos de l'època, és la següent: els testimonis escrits, mirats

individualment, solen manifestar una regularitat notable pel que fa als criteris ortogràfics i gramaticals; mirats col·lectivament, en canvi, ens representen una també notable diversitat de sistemes, amb més o menys extensió i —intuïm— amb més o menys prestigi. En realitat, de seguida podem adonar-nos que els diferents models lingüístics es corresponen significativament, la majoria de les vegades, a les diferents àrees d'influència o de difusió literària i cultural —als diferents territoris lingüístics, al capdavall. Heus aquí un altre dels trets que crec que dificulta i obstaculitza —de vegades de manera quasi insalvable— la feina de l'editor de textos moderns.

c) La divergència dels hàbits i dels criteris ortogràfics o gramaticals entre els diversos textos catalans de l'edat moderna, més accentuada com més s'avança en el període, suposa certament un altre problema per al filòleg —sobretot si pretén, per exemple, editar un text que tingui testimonis de valor equivalent però incardinats en tradicions diverses. Essent molt esquemàtics, podríem resumir la situació de la següent manera: des de l'inici del segle XVI es comencen a introduir, sobretot a l'àrea d'influència de la ciutat de Barcelona i dels parlars orientals, un seguit d'hàbits lingüístics modernitzants que trenquen amb la tradició de l'escriptura catalana medieval: plurals femenins en *-as* (*casas, donas*), *-r* finals no etimològiques en els infinitius en *-re* (*mòurer, càurer*), demostratius amb reforç lèxic (*aquesta, aqueixos*), terminacions en *-an* en els verbs de la primera conjugació (*dónan, portàvan*), ús de la *-h-* per marcar els hiats (*vehí, rabons*), etc. Podríem dir que al segle XVII aquests hàbits són ja generals a Catalunya. A la zona valenciana, durant el cinc-cents, els usos escrits es mantenen molt més fidels a la tradició literària medieval —capitalitzada al XV, essencialment, per la ciutat de València—, però després comencen a introduir-se també algunes convencions que transporten a l'escriptura determinades especificitats dialectals i també socials —el que anomenem l'apitxat, bàsicament. August Rafanell ha resseguit amb força detall tots aquests processos en el seu llibre *El català modern* (2000), del qual potser cal destacar el treball sobre «El bon ús del valencià al segle XVII».

Més endavant encara, cap al set-cents, començarem a trobar autors que, a partir d'una certa reflexió gramatical, fan propostes

—ortogràfiques, sobretot— innovadores, que de vegades son assumides per algun grup o institució literària —l'Acadèmia barcelonina, posem per cas— i altres vegades no passen del seu ús particular —Febrer i Cardona, Ullastre, Petit i Aguilar... Fixem-nos en el pasatge següent del poeta Agustí Eura, en un pròleg pensat per introduir una art poètica catalana, on es donen indicacions ortogràfiques per a la distinció del timbre de les *ee* i de les *oo* que xoquen frontalment amb el costum ortogràfic que acabarà predominant:

Quartament argumento: és lo primor y delicadeza de la pronunciació gran perfecció de un idioma, *sed sic est* que nostra pronunciació és primosa y delicadíssima, pués unas matexas lletras vocals, en uns matexos termes, feridas o pronunciadas ab més o menos forsa, múdan la significacció, com és ara en estas vocals *o* y *e* dins estos termes *dona* y *deu*, ahont donant molta forsa a la *o* de *dona*, significa a una dona, y donant-li'n poca és present el verb donar; y quant escriu lo terme *dòna*, si se ha de dar forsa a la *o*, se posa sobre ella una nota —lo matex se diu del terme bòta y bota—, i aquí veuran la diferència entre dir *Deu*, y *dèu*, tant en la pronunciació com en la escriptura. Lo qual primor observa també lo idioma francès, ferint més o menos la *u* y escrivint-la ab diftongo de *ou* y de *eu*, ahont la diversitat de forsa en la pronunciació y la diversitat de la escriptura li muda al significat (A. Eura, *Al lector* —ms. 140 del Seminari de Girona)

Tot plegat podria dur-nos a pensar que els criteris lingüístics dels textos catalans copiats o publicats en l'època moderna, a banda de la seva «receptivitat» a l'influx del castellà, són capciosos, discordants, inestables i que no cal donar-los massa importància en llur tractament editorial, però no ens hem de deixar endur per les impressions superficials. Fora d'alguns casos molt particulars, podem establir uns models lingüístics força regulars i homogenis que, si bé no són vàlids certament per a tot el territori de la llengua, abasten zones prou àmplies i atenyen graus prou notoris d'institucionalització que els fan ben mereixedors de «respecte filològic», si és que es pot dir així.

Aquests models lingüístics del català modern, podem objectivar-los sobretot en els impresos de l'època, que és on són aplicats d'una manera més regular i homogènia gràcies a la importantíssima acció unificadora dels impressors i els correctors editorials. Perquè cal tenir present que els criteris ortogràfics i gramaticals a propòsit de

la llengua catalana que s'imprimeix, al capdavant, els fixen l'ús i la tradició, i no pas cap gramàtic. Les primeres propostes gramaticals explícites i de caràcter general a l'entorn de la llengua catalana, les hem de situar cap a mitjan segle XVIII i la majoria —fora de la gramàtica impresa de Josep Pau Ballot, de 1815, i d'algun tractadet ortogràfic imprès en qualitat d'annex— van tenir un àmbit de difusió molt restringit o quasi inexistent.

Hem de convenir, doncs, que malgrat la notable regularitat ortogràfica i gramatical de la majoria dels escrits catalans moderns, sobretot dels impresos, i malgrat la coincidència gairebé general i unànime en certs hàbits —no representació de les elisions vocàliques: *de algun*, *lo animal*; oclusives finals etimològiques: *reb*, *sab*, etc.—, no és possible establir, pel que fa a la llengua, uns criteris d'edició universals i d'aplicació automàtica en els textos, independentment de l'àrea d'on siguin i de la tradició que segueixin. S'imposa, per tant, l'estudi particularitzat i l'adaptació, en cada cas, dels criteris lingüístics a la naturalesa del material que ha de ser objecte d'edició. L'estudi lingüístic es converteix, llavors, en un element imprescindible i molt rellevant en l'edició de qualsevol text de l'època moderna, cosa que no ha estat fins ara, precisament, el costum més general. I l'estudi detallat dels hàbits ortogràfics del text original o dels seus testimonis ha de formar-ne part, naturalment.

Cal tenir en compte, tanmateix, que hi haurà casos pràcticament insolubles, si es vol practicar una edició que no traïxi el sentit del text original —vegeu, si mes no, el següent sonet del valencià Carles Ros, confegit justament per demostrar que es pot escriure de manera que un mateix text sigui alhora castellà i català (valencià). És obvi que qualsevol mena de regularització ortogràfica, ni que es restringeixi al terreny de la puntuació, adulterarà el sentit original d'aquest poema, que reproduïxo de manera paleogràfica:

Eixemple en vers ab este SONETO:

Una fabrica la de este Soneto
 es en tanta manera de coftofa,
 de ardua, critica, y duficultofa,
 nunca escrita, ni oida de Epiteto:
 Esta idea contraria de affueto,
 à la vista dificil, y coftofa,

al numen ferà facil, no penosa,
 fi entra en practica ella del Alphabeto.
 No fabrè yo si và la encadenada
 de la regla, en rigor à la ceñida,
 ni fi està alguna phraze mal formada,
 ni fi apunta la Musa desmedida;
 sè en aqueste Soneto ha de passar
 quanta falta es possible de encontrar.

(Carles Ros, *Tractat de adages y refranys valencians...*, 1736)

3. L'establiment del text i l'establiment de la llengua

De tot això que he mirat d'explicar, ni que fos simplificat molt les coses, a propòsit dels textos catalans de l'edat moderna i dels problemes que solen plantejar, en podem concloure que, al capdavall, a l'hora d'editar textos moderns els filòlegs hem de prendre gairebé sempre decisions de dos tipus: textuals —per les dificultats que sovint trobem a l'hora d'establir un text coherent i definitiu— i lingüístiques —derivades de la gran distància en el model de llengua.

Pel que fa a les decisions relacionades amb l'establiment del text, val la pena esmentar que, a banda dels problemes que pot provocar la concurrència de testimonis corruptes o divergents, moltes vegades hem d'encarar-nos amb obres d'aquestes èpoques que ens han arribat en un estadi d'esborrany, o bé que van restar en un estat provisional, previ a la publicació i, doncs, a la seva revisió definitiva. Per resoldre les divergències entre diferents testimonis d'una mateixa obra ens valen, mal que bé, els procediments tradicionals de la crítica textual —encara que potser se'ns plantejaren seriosos maldecaps de caràcter lingüístic si hem d'acabar textos pertanyents a tradicions d'escriptura diverses. Per salvar la factura inacabada d'un text, en canvi, la manera de procedir és molt més indefinida. En aquests casos la qüestió no és tant «reconstruir» un text original, sinó «construir-lo» en força dels seus aspectes. Podria adduir aquí la meua experiència, en aquest sentit, amb la *Història de la llengua catalana* d'Antoni de Bastero (1997, esp. p. 46-52), però també podem girar els ulls envers alguns textos literaris que s'han publicat recentment, com ara *Lo Perquè*

de Barcelona atribuït a Pere Serra Postius (2006), o fins i tot cap a la fonamental obra poètica del rector de Vallfogona —publicada només pòstumament i pendent encara d'enllestir-se l'inevitable treball filològic d'establiment textual. A l'hora d'editar textos d'aquesta mena s'imposa la definició d'una metodologia particular, adequada a les característiques de cada obra atesa, on ha de prevaldre, al meu entendre, aquell principi que F. Brambilla (1984) en el seu recomanable manual d'edició de textos formula de la manera següent:

preparando un'edizione critica, c'impegniamo a ridare all'opera la fisonomia piú vicina che sia possibile a quella voluta dall'autore, cioè a quella che egli aveva in mente, non a quella che, per ragioni accidentali o esteriori, ci ha trasmessa.

A l'obra que l'autor tenia al cap, naturalment, només podem arribar-hi a través del bon criteri interpretatiu del filòleg que n'assumeix l'edició, i encara que una interpretació és sempre relativa, un treball filològic seriós en aquestes circumstàncies es revesteix d'un valor afegit inqüestionable.

Passant al terreny de les decisions possibles pel que fa a l'establiment de la llengua dels textos, la veritat és que resulta molt estrany posar-les totes dins un mateix sac o tractar-les d'una manera genèrica, ja que els problemes a resoldre en l'àmbit lingüístic i ortogràfic poden variar molt depenent de l'opció que hàgim pres a l'hora d'editar el text. Se m'acuden, de fet, cinc grans opcions o possibilitats d'enfrontar-se a l'edició d'un text modern, que he volgut exemplificar sobre un fragment una mica extens d'un curiós poema de Manuel de Sentmenat (1651 – 1710) en elogi dels bolets. D'aquest poema ens n'ha pervengut un manuscrit únic, encara que no el recull sencer —Rossich i Valsalobre, que el van incloure en una antologia de poemes barrocs (2006), van haver de reconstruir-ne una part a partir d'un testimoni imprès posterior, també fragmentari. Basant-me, doncs, en un sol manuscrit n'he pogut preparar cinc edicions possibles —A, B, C, D i E—, que descriu a continuació de les versions acarades. Aquestes cinc opcions editorials no passen de ser un plantejament teòric; com ja he dit al principi d'aquest paper, la tria dels criteris editorials s'ha d'ajustar no sols a la finalitat que persegueix cada edició, sinó també a la naturalesa de cada text, que condiciona molt sovint el tipus d'intervenció del filòleg.

EN ALABANÇA DELS BOLETS

(fragment)

A	B	C	D	E
<p>En la apacible tardor quan lo ardent sol á sos raigts templa ja menos colerich la fogosa activitat. 4 Y quant lo erizat hivern encara no ha exit al camp, ab doblas armas de Neu tot armat de punta en blanch la terra amorosa mare dadivosa, y lliberal de sas abundants entrañes 12 trau los tezors amagats en los Bolets generosos tan gustosos y suaus, que essent sainete del gust son etxis del paladar. 16 Lo aire retire als aucells, retire als peixos lo mar; que en lo corteig dels bolets son no rres, entre dos plats: 20 Los aucells cuberts de ploma de moca, y ossos prenyats lo menos tenen de bo y la major part de mal; 24 Los peixos vestits de escata, per defora molt armats amagan de las espinas</p>	<p>En la apacible tardor, quan lo ardent sol á sos raigts templa ja menos colerich la fogosa activitat, y quant lo erizat hivern encara no ha exit al camp ab doblas armas de neu tot armat de punta en blanch, la Terra, amorosa mare dadivosa y lliberal de sas abundants entrañyas trau los tezors amagats en los bolets generosos tan gustosos, y suaus, que essent sainete del gust son etxis del paladar. Lo aire retire als aucells, retire als peixos lo mar, que en lo corteig dels bolets son norrècs entre dos plats: los aucells cuberts de ploma de moca, y ossos prenyats, lo menos tenen de bo, y la major part de mal. Los peixos vestits de escata, per defora molt armats amagan de las espinas</p>	<p>En la apacible tardor, quan l'ardent sol a sos raigs templa ja, menos colèric, la fogosa activitat i quan l'erizat hivern encara no ha exirt al camp ab dobles armes de neu tot armat de punta en blanc, la Terra, amorosa mare, dadivosa i lliberal, de ses abundants entranyes trau los tesors amagats en los bolets generosos; tan gustosos i suaus que, essent saineite del gust, són herxís del paladar. L'aire retire als aucells; retire als peixos lo mar; que en lo corteig dels bolets són no res, entre dos plats: los aucells, coberts de ploma, de moca i ossos prenyats, lo menos tenen de bo i la major part de mal; los peixos, vestits d'escata, per defora molt armats, amagan de les espines</p>	<p>En l'apacible tardor, quan l'ardent sol als seus raigs tempra ja, menos colèric, la fogosa activitat i quan l'erizat hivern encara no ha exirt al camp amb dobles armes de neu tot armat de punta en blanc, la Terra, amorosa mare, dadivosa i lliberal, de ses abundants entranyes treu els tresors amagats en els bolets generosos; tan gustosos i suaus que, essent un saineit del gust, són encís del paladar. L'aire retrí els ocells; retíri els peixos el mar; que en el corteig dels bolets són no res, entre dos plats: els ocells, coberts de ploma, de moca i ossos prenyats, lo menos tenen de bo i la major part de mal; els peixos, vestits d'escata, per defora molt armats, amagan de les espines</p>	

28	las alesnas, y puñals. Lo Bolet, tot ell es pulpa; tot ell se deixa menjar; es peix sens ganyas y espinas sens moca, y ossos es carn. Es dels regalats bocins	les alesnes i punyals. El bolet, tot ell és polpa, tot ell es deixa menjar: és peix sens ganyes i espines; sens moca i ossos és carn. És dels regalats bocins
32	lo bocí més regalat: es de la perdiu lo pit, és la cuxa del Flaysá, Es Cap y mans de Badella es pell de porcellet gras, es gabulet, es pastis	lo bocí més regalat: és de la perdiu el pit, és la cuxa del faysà, és cap i mans de vedella, és pell de porcellet gras, és gabolet, és pastís,
36	és tortada, és marsapà, Es melmelada es candit es punt: es sucre esponjat; y en una paraula es à tots los gusts lo manná. La tofona boñaguda,	és tortada, és marsapà, és melmelada, és candit, és punt, és sucre esponjat, i en una paraula: és a tots els gusts el mannà. La tofona bonyeguda,
40	sahonada ab foc templat, ab un suquet de perdiu es digna de un plat real. La múrgula foradada ab més concert que un panal, enfarinada y fregida	saonada ab foc templat, ab un suquet de perdiu és digna d'un plat real. La múrgula, foradada ab més concert que un panal, enfarinada i fregida
44	mou lo gust mes estragat. Tota alabança ve curta al Rovalló, que ha robat a la cañella, y collar	mou lo gust més estragat. Tota alabança ve curta al rovelló, que ha robat a la canyella el color,
48		
52		

EN ALBANÇA DELS BOLETS
(fragment)

	A	B	C	D	E
56	<p>A si bé té'l gust més picant. Lo Reigt posat en cassola com és de color dorat és entre'ls demés bolets lo que és lo or, entre'ls Metalls Del Moxornò per petit no n'haviem de fer cas, y a una cassola de Anyell dóna'l punt més relevant. Encara que lo escarlet sia bolet molt vulgar; perbullit té dos mil gustos ab salsa de Nogueirat. Lo Camparòl alas brasas posant ala cua un all y al rededor un poch de oli sembra un melindro estufat.</p>	<p>B si bé té'l gust més picant. Lo Reigt posat en cassola, com és de color dorat, és entre'ls demés bolets lo que és lo or entre'ls metalls. Del moxornò, per petit, no n'haviem de fer cas, y a una cassola de anyell dóna'l punt més relevant. Encara que lo escarlet sia bolet molt vulgar, perbullit té dos mil gustos ab salsa de noguerat. Lo camparol a las brasas posant a la cua un all, y al rededor un poch de oli, sembra un melindro estufat.</p>	<p>C si be té'l gust més picant. Lo Reigt posat en cassola, com es de color dorat es entre'ls demés bolets lo que es lo or entre'ls metalls. Del Moxornò per petit no n'haviem de fer cas, y a una cassola de anyell dóna'l punt més relevant. Encara que lo Escarlet sia bolet molt vulgar, perbullit tè dos mil gustos ab salsa de noguerat. Lo Camparol a las brasas posant a la cua un all, y al rededor un poch de oli, sembra un melindro estufat.</p>	<p>D si bé té el gust més picant. Lo reig posat en cassola, com és de color dorat, és entre els demés bolets lo que és l'or entre els metalls. Del moixornó, per petit, no n'haviem de fer cas, i a una cassola d'anyell dóna el punt més relevant. Encara que l'escarlet sia bolet molt vulgar, perbullit té dos mil gustos ab salsa de noguerat. Lo camperol a les brases, posant a la cua un all i al rededor un poc d'oli, sembra un melindro estufat.</p>	<p>E si bé té el gust més picant. El reig, posat en cassola, com que és de color dorat, és entre els demés bolets el que és l'or entre els metalls. Del moixornó, per petit, no n'haviem de fer cas, i a una cassola d'anyell dóna el punt més relevant. Encara que l'escarlet sigui bolet molt vulgar, perbullit té dos mil gustos amb salsa de noguerat. El camperol a les brases, posant-hi a la cua un all i al seu voltant un poc d'oli, sembla un melindro estufat.</p>
60					
64					
68					
72	<p>La nevada Cogomella més blanca que'l méjar blanc, en gust, y delicadesa lo dexa molt lluny atrás. Dexo estar altres bolèts; que fora may acabar voler dexifrar sas glórias y compèndrer sos quilats. [...]</p>	<p>La nevada Cogomella, més blanca que'l menjar blanc en gust y delicadesa lo dexa molt lluny atrás. Dexo estar altres bolets; que fora mai acabar voler dexifrar sas glórias, y compèndrer sos quilats. [...]</p>	<p>La nevada cogomella, més blanca que el menjar blanc en gust i delicadesa lo deixa molt lluny enllà. Deixo estar altres bolets, que fora mai no acabar voler dexifrar ses glories i comprendre els seus quilats [...]</p>	<p>La nevada cogomella més blanca que el menjar blanc en gust i delicadesa el deixa molt lluny enllà. Deixo estar altres bolets, que fora mai no acabar voler dexifrar ses glories i comprendre els seus quilats [...]</p>	
76					
80					

A. *Reproducció literal, o edició paleogràfica*

L'edició dita paleogràfica o diplomàtica és una opció relativament còmoda per al filòleg, en el sentit que no obliga a prendre gaires decisions, però no és pas del tot exempta de problemes. Com hem de transcriure, per exemple, certs traços manuscrits que no tenen reflex en els recursos tipogràfics que tenim a l'abast? En el manuscrit que ens ocupa, les *ii* unes vegades són escrites amb un punt a sobre i d'altres vegades amb un traç més llarg, com una mena d'interrogant petit... D'altra banda, què transcrivim quan hi ha correccions sobre el text, que no sabem quina mà ha fet? En el nostre manuscrit, els versos 54-60 han estat esmenats, i no podem esquivar la decisió de transcriure o bé la versió ratllada o bé la sobreescrita. Hauríem d'incorporar, llavors, algun altre recurs tipogràfic per indicar la disposició real del text?

Com ja es dona a entendre, aquest tipus d'edicions exigeixen un esforç que resulta desproporcionat i improcedent la majoria de les vegades, considerada l'escassa importància o antiguitat del document. A més, en algunes ocasions es pot dificultar notablement la comprensió del text, de manera que l'edició obtinguda amb el laboriós treball del filòleg resulta de vegades pitjor que una simple reproducció facsimilar. Carlo Dionisotti ha blasmat amb contundència aquesta mena de pràctiques editorials:

dovrebbe essere chiaro, fra tanto discorrere che si fa e sempre si farà sul miglior modo di pubblicare documenti e testi, che il solo fondamentale compito e dovere di un editore è di capire quanto meglio può il testo che pubblica e aiutare gli altri a capirlo. È inutile cercar riparo dietro la cortina fumogena della cosiddetta edizione diplomatica, quasi che l'astinenza da ogni intervento e la riproduzione meccanica, inferiore sempre a una copia fotografica, della fonte manoscritta o a stampa, siano segni di religiosa osservanza e di filologica scaltrezza. Sono invece procedimenti che ottundono e frastornano nell'editore stesso, prima ancora che nei lettori, la facoltà di intendere e fin di leggere con meccanica esattezza, dato e non concesso che leggere si possa senza intendere (ap. Brambilla, 1984: 11)

I cal tenir en compte encara altres qüestions d'ordre —diguem-ne— més conceptual que planen inevitablement sobre qualsevol edi-

ció que s'hagi fet amb tant escrúpol conservacionista: en els impresos, de qui són realment els trets lingüístics i ortogràfics que reproduïm, de l'autor o de l'impressor? I en les còpies manuscrites que no són autògrafes, la «llengua» és ben bé tota de l'autor o en part és del copista? Hi ha cap manera de poder-ho destriar absolutament?

B. Edició no intervencionista, o sistema «Els Nostres Clàssics»

Aquest tipus d'edició ha estat molt habitual a casa nostra i tots la coneixem genèricament per la referència a l'exímia col·lecció de l'Editorial Barcino, encara que no em consta que els criteris editorials adoptats en Els Nostres Clàssics hagin estat mai explicitats genèricament enlloc, fora de les indicacions particulars que s'expressen per a cada volum o obra publicada. En línies generals, suposa aplicar criteris semidiplomàtics, i regular la puntuació, la separació de mots, els hàbits tipogràfics com ara l'ús de les majúscules, desfer les abreviatures i accentuar —tot això, d'acord amb els criteris actuals. En cap cas no es toca gens l'ortografia ni res altre que alteri en cap sentit la «llengua».

Segurament aquesta és l'opció que resulta més còmoda per als filòlegs —quan es domina mínimament— i és la que utilitzem de forma habitual en un context acadèmic o erudit. Els textos, malgrat tot, un cop passats per l'aplicació d'aquests criteris editorials, queden força allunyats visualment d'un lector actual no especialista. Hi romanen tots els trets ortogràfics no compartits i s'hi afegeixen, a més, un nombre molt important de signes tipogràfics estranys, com ara punts volats —vegeu, per exemple, els versos 55-60 del nostre text—, accents estranys —per exemple, a totes les formes verbals planes acabades en *-an*, *-am*, com al vers 62—, etc. Tot plegat pot fer pensar que aquesta mena d'edicions potser són més adequades per a textos no literaris, o per a textos que només han de tenir una difusió especialitzada. Un lector no especialista sempre sentirà un distanciament gran, ni que sigui formal, vers l'obra així editada.

D'altra banda, cal advertir també un altre problema. Els textos de l'època moderna no són, moltes vegades, del tot coherents i regulars pel que fa als seus criteris lingüístics. Ja he parlat abans d'aquesta qüestió: no és pas veritat que no hi hagués criteris gramaticals i ortogràfics a

l'època, i alguns textos —sobretot impresos— ho són molt, de regulars, però la pràctica ens aboca a haver d'editar textos defectuosos o amb imperfeccions pròpies d'un estadi de provisionalitat. Hem de tenir en compte que una edició de caràcter no intervencionista no contribueix gens ni mica a millorar l'aspecte o la projecció del text editat.

C. Regularització ortotipogràfica amb criteris històrics

Una edició d'aquest tipus vindria a ser una mica com la interpretació musical d'una peça antiga amb instruments de l'època. Es tracta d'intervenir en el text per regularitzar tots els aspectes de caràcter ortogràfic i tipogràfic, però per conformar-los amb els criteris que li són propis, o que hi són majoritaris. Aquesta operació és certament factible en teoria, encara que cal admetre que ha estat molt poc practicada. Permet de fer un acostament al text ideal volgut o imaginat per l'autor, corregint els possibles errors o incongruències d'acord amb els criteris de l'època. Ens oferiria, per tant, una imatge molt més fidel i realista de la llengua en què va ser escrita i concebuda l'obra que editem.

Naturalment, una edició d'aquesta mena requereix un coneixement molt profund dels hàbits lingüístics i ortogràfics de l'època i de l'autor, i exigeix un estudi previ de caràcter exhaustiu —sobretot d'aquests aspectes en aparença poc rellevants com l'ortografia— que ben poques vegades es fa. De fet, com ja es desprèn del que acabo de dir, editar així implica adaptar l'edició al màxim als criteris seguits en els textos originals i als que podem inferir per la tipologia dels textos, la procedència de l'autor, etc. Tot això ho fa una opció adequada, només, per a l'edició d'obra d'un sol autor, per exemple, o d'un grup molt homogeni.

Cal tenir en compte, tanmateix, que també són possibles —i s'han practicat— solucions intermèdies que adopten només en part un criteri restauracionista com el que ara miràvem d'exposar. Un exemple seria el que s'ha practicat en algunes edicions de poetes valencians antics: partint de l'opció anterior —no intervencionista, només regularitzant els signes de puntuació— s'accentuen els mots que cal accentuar no pas segons la norma general actual sinó seguint la realització dels timbres vocàlics pròpia del dialecte valencià.

D. Regularització ortotipogràfica segons els criteris actuals

Aquesta opció implica intervenir més profundament en el text, i modificar-ne també l'ortografia —partint de la idea que la grafia no és, pròpiament, la llengua, sinó que n'és només una representació convencional i contingent. El propòsit és respectar estrictament la llengua de l'original, però no la representació escrita que se n'ha fet en el document en qüestió, que pot estar interferida per mil circumstàncies, com ara la data i el lloc de la còpia, els criteris d'un copista o un impressor antic, etc. De fet, si ens atenem al sentit que hem donat a aquesta intervenció filològica, una edició d'aquest tipus és la que més s'ajusta a les exigències de l'anomenada «edició crítica», ja que en propicia una disposició més eficaç. Això és el que reclama explícitament Alberto Blecuca en el seu manual:

en esta fase [la *dispositio textus*] el editor debe atender a presentar el texto de tal manera que, manteniendo aquellos rasgos significativos, evite las ambigüedades motivadas por una deficiente pronunciación y puntuación. En otras palabras: tendrá que resolver los problemas ortográficos y prosódicos para disponerlo de la manera más eficaz (Blecuca 1983, 137)

No concretant gaire quins poden ser «rasgos significativos» en la llengua d'un text, queda clar que, si cal establir una pronunciació sense ambigüitats, la representació gràfica ha de ser revisada i interpretable de forma unívoca.

Editar regularitzant l'ortografia és, tanmateix, una operació molt complexa. És sens dubte la que desvetlla més gran quantitat de dubtes i problemes perquè, en molts casos no sabem —ni podem saber— quina realitat fonètica hi podia haver darrere determinades grafies —*ab*, per exemple—, ni a quin nivell lingüístic hem de referir aquesta realitat fonètica: a la parla col·loquial de l'època i del lloc?, a la pronunciació més formal i emfàtica a la moda?, si és la llengua espontània d'un lloc, de quin?, el del naixement de l'autor?, on produeix la seva obra?, allà on es difon? I si no tenim aquesta mena d'informacions? És veritat que en algunes ocasions podem inferir aspectes de la pronunciació a partir del mateix context lingüístic o formal —en això els textos en vers ofereixen alguns avantatges, ja que

els mecanismes de la mètrica i la rima ens proporcionen indicacions de caràcter fonètic. Però ens trobem igualment que ens falten recursos ortogràfics per marcar certs trets ortoèpics dels textos antics que, no essent coincidents amb els hàbits de lectura actuals, passen inadvertits per a un lector convencional: és el cas, per exemple, de les *-r* finals d'infiniutius, etc., que en algunes ocasions —seguides de vocal— s'han de pronunciar per tal de mantenir el recompte sil·làbic, i en d'altres —final absolut— no s'han de pronunciar, d'acord amb les exigències de la rima.

Tot amb tot, aquesta opció D esdevé de vegades l'única opció possible per al filòleg, per exemple quan ha de partir de manuscrits diversos, d'igual valor i de trets ortogràfics divergents. I, en qualsevol cas, és també la millor opció si el que es pretén és normalitzar i facilitar l'accés als textos de l'època, sobretot literaris, i per procurar-ne una divulgació àmplia. És per això que hi han optat força editors de textos moderns, encara que pocs han arribat a confegir i a explicitar uns criteris editorials amb la pretensió que se'n pogués fer ús, després, amb caràcter general. Conec un treball de M. Àngels Massip (1986) sobre els «problemes d'edició de textos catalans barrocs» i un altre de Víctor Martínez-Gil (1994) sobre «l'edició de textos pre-fabrians». De factura molt més recent, extensa i acurada, els «Criteris d'edició» redactats per Albert Rossich per a la seva antologia de poesia catalana barroca (Rossich i Valsalobre, 2006) resulten un referent molt bo per orientar el treball filològic en aquest sentit, encara que es tracta d'uns criteris pensats exclusivament a l'edició de textos en vers. Els criteris que en aquest moment esdevenen més útils, per més genèrics, són segurament els que recullen les exhaustives i minucioses «Normes de transcripció i edició» redactades per Pere Casanellas (2007) per a la col·lecció del «Corpus biblicum catalanicum». Aquestes indicacions, adaptades particularment en els preliminars de cada volum publicat, però que es poden consultar senceres i actualitzades al lloc web del CBCat, representen una síntesi magnífica, molt completa i molt ben assessorada —cal destacar-hi també la intervenció d'A. Rossich—, dels problemes que planteja l'edició de textos catalans antics quan es vol regularitzar l'ortografia, i de les possibles solucions.

E. *Modernització lingüística*

Ens queda, encara, l'opció de modernitzar directament els aspectes lingüístics que poden entrebancar la lectura d'un text o que l'allunyen, si més no, de la perspectiva actual d'un lector hipotètic. Aquesta és, em sembla, una opció perfectament legítima també, i apta sobretot si el que es pretén és una divulgació més massiva. Avui, amb textos antics, no és gens habitual la pràctica d'aquest tipus d'edició, que es reserva pràcticament per a edicions de caire infantil i similars, i ja he dit també en un altre lloc que els límits d'una edició modernitzant i una adaptació, més o menys rigorosa, del text antic no sempre són clars —vegeu sinó moltes de les edicions d'obres del s. XIX i de principis del XX difoses fabriàment per l'Editorial Selecta els anys 50. Sigui com sigui, si una edició d'aquesta mena es fa ben feta, amb rigor i coneixement, i s'expliciten bé els criteris utilitzats, no hauria pas de ser en absolut desqualificada.

Tal com podem observar en l'exemple que he proposat, sobre el text del poema dels bolets, aquesta opció implica no sols modificar-ne i actualitzar-ne l'ortografia, sinó també tot aquells altres aspectes lingüístics que divergeixen de la norma gramatical actual —pel que fa a la morfologia, canviar *el* per *lo*, regularitzar les formes dels verbs incoatius, dels subjuntius, canviar el possessiu àton pel tònic, etc.; pel que fa a la sintaxi, adequar els règims preposicionals, ordenar de la manera actual els pronoms febles, etc. La principal pedra d'ensopec, en aquest cas, serà el lèxic: amb quins límits podem modificar les formes «desviades» dels mots? Vegeu, posem per cas, els termes *flaisà*, per *faisà* —v. 36—, *marsapà*, per *massapà* —v. 40—, *moixornó*, per *moixernó* —v. 61... Sabent-les formes secundàries o desviacions fonètiques degudes als mecanismes propis d'una pronunciació popular o vulgar —assimilacions, dissimilacions, creuaments, etimologies populars, epèntesis, etc.— les he restituïdes a la seva forma més general i normativa. Però hi ha casos en què la forma normativa —per raons d'extensió territorial, ús majoritari, etc.— és en realitat més vulgar i espúria que la forma «desviada» que podem recollir en un testimoni antic; com cal actuar llavors? I com ho fem quan descoixem la història particular de la formació d'un mot?

Hi ha encara una altra qüestió: en un context lingüístic «normalitzat», els castellanismes, que són tan freqüents en els textos de l'edat moderna, resulten encara més detonants i cridaners. Seria lícit, llavors, per tal d'evitar un relleu excessiu d'aquests mots —o un efecte còmic indesitjat, etc.— d'introduir algunes substitucions lèxiques dintre del que permeten el vers i el sentit comú? En l'exemple de Sentmenat jo hi he proposat *encís* en lloc d'*etxís* —v. 16—; *al seu voltant*, en lloc d'*al rededor* —v. 71—; *enllà*, en lloc d'*atràs* —v. 76. Les solucions no són, però, sempre igual de fàcils, i dependran en bona mesura de les particularitats de cada text.

Bibliografia

- BASTERO, Antoni de. *Història de la llengua catalana*. A cura de Francesc Feliu. Girona i Vic: Eumo Editorial, 1997. (Biblioteca Universitària: Història de la llengua, 6)
- BLECUA, Alberto. *Manual de crítica textual*. Madrid: Castalia, 1983.
- BRAMBILLA AGENO, Franca. *L'edizione critica dei testi volgari*. Pàdua: Antenore, 1984.
- CASANELLAS, Pere. «Normes de transcripció i edició» [en línia]. <<http://www.abc.cat.org/cbc.cat/>> (darrera versió: 24.12.2007).
- FELIU, Francesc. «Una lliçó d'història de la llengua literària. El pròleg a l'*Atheneo de Grandesa* de Josep Romaguera». *Estudi General 22 (Homenatge a Modest Prats, II)*, 2002, p. 445-465.
- FELIU, Francesc. «*Mansana, temprana, eriso* i tots els altres mots “desconeguts”: el problema dels castellanismes en la llengua literària de Fontanella». Dins: *Francesc Fontanella: una obra, una vida, un temps*. A cura de Pep Valsalobre i Biel Sansano. Belcaire d'Empordà: Vitel·la, 2006, p. 125-156. (Philologica: Estudis 1)
- FELIU, Francesc, «La *questione della lingua* a Girona». Dins: *La Catalogna in Europa, l'Europa in Catalogna. Transiti, passaggi, traduzioni. Atti del IX Congresso internazionale dell'Associazione italiana di studi catalani (Venezia, 14-16 febbraio 2008)*. Edizione a cura di Patrizio Rigobon. Venècia, 2009 (en premsa).
- FONTANELLA, Francesc. *El Desengany*. Adaptació d'Albert Rossich. Barcelona: Quaderns Crema, 1987. (Mínima de butxaca, 28)

- MASSIP, M. Àngels. «Problemes d'edició de textos catalans barroc». Dins: *Critique et édition de textes (Actes du XVIIe. Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes. Aix-en-Provence, 29 Aout-3 Septembre 1983)*. Aix de Provença: Université de Provence, 1986.
- MARTÍNEZ-GIL, Víctor. «Algunes consideracions sobre l'edició del textos pre-fabrians». *Els Marges* 50, 1994, p. 41-46.
- RAFANELL, August. *El català modern*. Barcelona: Empúries, 2000. (Biblioteca Universal, 139)
- ROSSICH, Albert; VALSALOBRE, Pep (ed.). *Poesia catalana del barroc: antologia*. Bellcaire d'Empordà: Vitel·la, 2006. (Philologica: Textos 1)
- SERRA I POSTIUS, Pere. *Lo Perquè de Barcelona y memòrias de sas antiguedats*. A cura de J. Tres. Barcelona: Fundació Pere Coromines: Curial, 2006.